

Να φανταστούμε τις κινήσεις αναστολής που θα εμποδίσουν την επιστροφή στο προ-της-κρίσης παραγωγικό σύστημα

Μπρούνο Λατούρ
Δημοσιεύτηκε στο AOC ([Analyze Opinion Critique](#))
Κυριακή 29/3/2020

Μετάφραση: Γιώργος Κανδύλης

Ίσως έχει κάτι ανάρμοστο το να σκεφτόμαστε την μετά-την-κρίση εποχή, τώρα που ακόμα οι εργαζόμενοι του υγειονομικού κλάδου μάχονται, όπως λέγεται, στην «πρώτη γραμμή», που εκατομμύρια άνθρωποι χάνουν τη δουλειά τους και πολλές οικογένειες θρηνούν τους νεκρούς τους, χωρίς να μπορούν καν να τους κηδεύσουν. Κι όμως, τώρα είναι που πρέπει να αγωνιστούμε ώστε η οικονομική ανάκαμψη, όταν η κρίση παρέλθει, να μη μας φέρει πίσω στο παλιό κλιματικό καθεστώς που ήδη ως τώρα προσπαθούσαμε, μάλλον μάταια, να πολεμήσουμε. Στην πραγματικότητα η υγειονομική κρίση περικλείεται σε κάτι που δεν είναι κρίση (αφού αυτή είναι πάντα κάτι περαστικό), αλλά μία διαρκής οικολογική μεταλλαγή χωρίς επιστροφή. Αν έχουμε μια πιθανότητα να γλιτώσουμε από την πρώτη, δεν ισχύει το ίδιο για τη δεύτερη. Οι δυο τους δεν ανήκουν στην ίδια κλίμακα, αλλά θα είναι πολύ διαφωτιστικό να τοποθετήσουμε τη μία μέσα στην άλλη. Και σίγουρα θα ήταν κρίμα να μην αξιοποιήσουμε την υγειονομική κρίση έτσι ώστε να βρούμε επιτέλους τρόπους να δούμε αυτή την οικολογική μεταλλαγή από μέσα.

Το πρώτο μάθημα του κορωνοϊού είναι και το πλέον εντυπωσιακό: έχουμε πλέον την απόδειξη ότι είναι δυνατό μέσα σε λίγες βδομάδες να τεθεί σε αναστολή, παγκοσμίως και ταυτοχρόνως, ένα οικονομικό σύστημα που λέγαμε ως τώρα ότι ήταν αδύνατο να επιβραδυνθεί ή να αλλάξει κατεύθυνση. Σε όλα τα επιχειρήματα των οικολόγων υπέρ της αλλαγής των τρόπων ζωής μας υπήρχε πάντα το αντεπιχείρημα του «τραίνου της προόδου», που όπως μας έλεγαν, ήταν μια δύναμη μη αναστρέψιμη εξαιτίας της ίδιας της παγκοσμιοποίησης. Κι όμως, είναι ακριβώς ο παγκοσμιοποιημένος χαρακτήρας που κάνει την περιβόητη ανάπτυξη τόσο εύθραυστη και τόσο πιθανό να φρενάρει μέχρι το σημείο της ξαφνικής ακινητοποίησης.

Δεν είναι μόνο οι πολυεθνικές ή οι εμπορικές συμφωνίες ή το ίντερνετ ή τα τουριστικά πρακτορεία που παγκοσμιοποιούν τον πλανήτη. Κάθε οντότητα πάνω σε αυτόν έχει τον τρόπο της να γαντζώνεται σε όλες τις άλλες που αποτελούν σε μια δεδομένη στιγμή το σύνολο. Αυτό ισχύει για το διοξειδίο του άνθρακα που θερμαίνει την ατμόσφαιρα καθώς διαχέεται στον αέρα και για τα αποδημητικά πουλιά που μεταφέρουν νέες μορφές γρίπης. Ισχύει όμως, όπως μαθαίνουμε με επώδυνο τρόπο, και για τον κορωνοϊό που έχει την ικανότητα να ενώνει «όλους τους ανθρώπους» μέσω των φαινομενικά ακίνδυνων σταγονιδίων του βήχα μας. Παγκοσμιοποιητικοί και με το παραπάνω οι ιοί, τα καταφέρνουν μια χαρά και μάνι-μάνι στην επανασύνδεση δισεκατομμυρίων ανθρώπων!

Ιδού λοιπόν μια απίστευτη ανακάλυψη: υπήρχε στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, κρυμμένο από όλους, ένα σύστημα κόκκινου συναγερμού σε λειτουργία, με ένα ωραίο μάλιστα ατσάλινο χερούλι που οι αρχηγοί των κρατών, όλοι με τη σειρά, μπορούσαν αίφνης να τραβήξουν για να σταματήσουν το «τράινο της προόδου», μ' ένα δυνατό τρίξιμο των φρένων. Αν τον περασμένο Γενάρη το αίτημα για στροφή 90 μοιρών και προσγείωση ακουγόταν ακόμα σαν μια γλυκιά αυταπάτη, τώρα γίνεται ρεαλιστικότατο. Κάθε αυτοκινητιστής ξέρει ότι αν είναι να στρίψεις ξαφνικά το τιμόνι για να σωθείς, χωρίς να βρεθείς εκτός πίστας, καλύτερα να έχεις προλάβει να κόψεις ταχύτητα...

Δυστυχώς, σε αυτή την ξαφνική διακοπή στο παγκοσμιοποιημένο παραγωγικό σύστημα, δεν είναι μόνοι οι οικολόγοι που βλέπουν μια θαυμάσια ευκαιρία να προωθήσουν το πρόγραμμά τους για

προσγείωση στη Γη. Είναι επίσης οι υπέρμαχοι της παγκοσμιοποίησης, αυτοί που από τα μέσα του 20ού αιώνα επινόησαν την ιδέα της υπέρβασης των ορίων του πλανήτη και τώρα βλέπουν στο ίδιο πράγμα μια θαυμάσια ευκαιρία να ξεμπερδεύουν με τα εναπομείναντα εμπόδια στο δρόμο τους, αυτόν της φυγής από τον κόσμο. Μια πολύ καλή ευκαιρία να τελειώνουν με το προνοιακό κράτος, με το δίκτυ προστασίας των φτωχών, με τα απομεινάρια των κανόνων ενάντια στη μόλυνση και, ακόμα πιο κυνικά, να ξεμπερδεύουν με όλους αυτούς τους υπεράριθμους που παραφορτώνουν τον πλανήτη.ⁱ

Ας έχουμε κατά νου την υπόθεση ότι αυτοί οι υπέρμαχοι της παγκοσμιοποίησης έχουν συνείδηση της οικολογικής μεταλλαγής και ότι όλες οι προσπάθειές τους εδώ και πενήντα χρόνια συνίστανται στην άρνηση της σημασίας της κλιματικής αλλαγής και ταυτόχρονα στο να αποφύγουν τις συνέπειές της, χτίζοντας οχυρωμένους πύργους προνομίων, απροσπέλαστους για όσους θα χρειαστεί να εγκαταλειφθούν στη μοίρα τους. Εκείνο το νεωτερικό όνειρο της μοιρασιάς των «καρπών της προόδου» από όλους, οι υπέρμαχοι της παγκοσμιοποίησης δεν είναι τόσο αφελείς για να το πιστεύουν. Αλλά το νέο στοιχείο είναι ότι είναι και αρκετά ειλικρινείς για να μη δίνουν τέτοιες εντυπώσεις.ⁱⁱ Οι ίδιοι είναι που βγαίνουν καθημερινά στο Fox News και που κατευθύνουν τις κυβερνήσεις που αρνούνται την κλιματική αλλαγή, από τη Μόσχα μέχρι τη Μπραζίλια κι από το Νέο Δελχί μέχρι την Ουάσιγκτον, περνώντας από το Λονδίνο.

Αυτό που κάνει την τωρινή κατάσταση τόσο επικίνδυνη δεν είναι μόνο οι νεκροί που συσσωρεύονται κάθε μέρα με αυξανόμενους ρυθμούς. Είναι η καθολική αναστολή ενός οικονομικού συστήματος που δίνει σε αυτούς που θέλουν να το πάνε στα άκρα με την ιστορία της φυγής τους από τον πλανήτη μια υπέροχη ευκαιρία να «αμφισβητήσουν τα πάντα». Ας μη ξεχνάμε ότι αυτό που κάνει τους υπέρμαχους της παγκοσμιοποίησης τόσο επικίνδυνους είναι ότι ξέρουν καλά πως έχουν χάσει: ότι η άρνηση της κλιματικής αλλαγής δεν μπορεί να κρατήσει επ' αόριστον, ότι δεν υπάρχει πια καμιά δυνατότητα συμφιλίωσης της «ανάπτυξης» τους με τους ποικίλους θύλακες του πλανήτη όπου θα χρειαστεί τελικά να τοποθετηθεί η οικονομία. Αυτό τους καθιστά έτοιμους να δοκιμάσουν τα πάντα προκειμένου να επιβάλουν για τελευταία φορά τις συνθήκες που θα τους επιτρέψουν να κρατήσουν λίγο ακόμα και να εξασφαλίσουν καταφύγιο για τους ίδιους και τα παιδιά τους. Το «σταμάτημα του κόσμου», αυτό το απότομο φρενάρισμα, αυτή η απροσδόκητη διακοπή τους δίνει μια ευκαιρία να δραπετεύσουν πιο γρήγορα και πιο μακριά από όσο θα είχαν ποτέ φανταστεί.ⁱⁱⁱ Οι επαναστάτες, για την ώρα, είναι αυτοί.

Εκεί είναι που πρέπει να δράσουμε. Αν για εκείνους ανοίγεται μια δυνατότητα, το ίδιο γίνεται και με μας. Όταν όλα σταματάνε, τότε όλα μπορούν να τεθούν υπό αμφισβήτηση, να αναστραφούν, να επανεπιλεγούν, να διευθετηθούν, να διακοπουν για τα καλά - ή αντίθετα να επιταχυνθούν. Ο ετήσιος απολογισμός πρέπει να γίνει *τώρα*. Στο κοινότοπο αίτημα «να πάρει μπρος η παραγωγή το συντομότερο δυνατό!», πρέπει να βροντοφωνάζουμε: «αυτό με τίποτα!» Το τελευταίο πράγμα που πρέπει να γίνει είναι να επαναλάβουμε ακριβώς ό,τι κάναμε και πριν.

Τις προάλλες για παράδειγμα, έδειχναν στην τηλεόραση έναν Ολλανδό ανθοκόμο, με δάκρυα στα μάτια, γιατί έπρεπε να πετάξει τόνους ετοιμοπαράδοτες τουλίπες. Ελλείψει πελατών δεν μπορούσε πια να τις στείλει αεροπορικά σε ολόκληρο τον κόσμο, όπως πριν. Δεν γίνεται φυσικά να μην τον συμπονέσουμε και το δίκαιο είναι να αποζημιωθεί. Αλλά αμέσως το πλάνο άνοιξε κι έδειχνε τις τουλίπες που καλλιεργούνται χωρίς χόμα, κάτω από τεχνητά φώτα, μέχρι να φορτωθούν σε εμπορικά αεροπλάνα στο αεροδρόμιο του Schiphol, κάτω από μια βροχή κηροζίνης. Μπορούμε λοιπόν να αναρωτηθούμε αν είναι σκόπιμο να συνεχίζεται αυτός ο τρόπος παραγωγής και πώλησης αυτών των λουλουδιών.

Επειδή το ένα φέρνει τ' άλλο, αν αρχίσουμε με τη σειρά να θέτουμε τέτοια ερωτήματα για όλες τις πλευρές του παραγωγικού μας συστήματος, θα γίνουμε εκ των πραγμάτων πολέμιοι της παγκοσμιοποίησης. Εκατομμύρια πολέμιοι, τόσο αποτελεσματικοί όσο είναι και ο περιβόητος

κορωνοϊός στον δικό του τρόπο παγκοσμιοποίησης του πλανήτη. Αυτό που καταφέρνει ο ιός μέσα από τα ταπεινά σταγονίδια που πηγαίνουν από στόμα σε στόμα – το πάγωμα της παγκόσμιας οικονομίας – μπορούμε να αρχίσουμε να το σκεφτόμαστε μέσα από τις κινήσεις μας που μεταδίδονται κι αυτές από τον έναν στον άλλο. Να σκεφτούμε την αναστολή του συστήματος της παραγωγής. Βάζοντας στους εαυτούς μας τέτοιο τύπου ερωτήματα, ας φανταστούμε όλοι μας *ανασταλτικές κινήσεις* όχι μόνο απέναντι στον κορωνοϊό, αλλά απέναντι σε κάθε στοιχείο ενός συστήματος παραγωγής του οποίου απευχόμαστε την επανεκκίνηση.

Δεν πρόκειται πια για την επανεκκίνηση ή τη μεταστροφή ενός συστήματος παραγωγής, αλλά για την έξοδο από την παραγωγή ως μοναδική κατευθυντήρια αρχή της σχέσης μας με τον κόσμο.^{iv} Δεν πρόκειται για επανάσταση αλλά για ρήξη, σημείο προς σημείο. Όπως δείχνει ο Pierre Charbonnier,^v μετά από 100 χρόνια σοσιαλισμού αφιερωμένου μόνο στην αναδιανομή των αγαθών της οικονομίας, είναι μάλλον καιρός να επινοηθεί ένας σοσιαλισμός που θέτει την παραγωγή υπό αμφισβήτηση. Γιατί η αδικία δεν περιορίζεται μόνο στη διανομή των καρπών της προόδου, αλλά επεκτείνεται στον ίδιο τον τρόπο με τον οποίο ο πλανήτης γίνεται καρποφόρος. Αυτό δεν σημαίνει αποανάπτυξη, ούτε ότι πρέπει να ζήσουμε μόνο με αγάπη και δροσερό νερό. Σημαίνει να μάθουμε να επιλέγουμε κάθε κομμάτι αυτού του υποτιθέμενα μη αναστρέψιμου συστήματος, να αμφισβητούμε καθεμιά από τις υποτιθέμενα αναπόφευκτες διασυνδέσεις και να αποτιμούμε πολύ προσεκτικά τι είναι επιθυμητό και τι έπαψε να είναι.

Εξ ου και η κεφαλαιώδης σημασία του να αξιοποιήσουμε αυτόν τον χρόνο του εγκλεισμού για να *περιγράψουμε*, πρώτα καθένας για τον εαυτό του και έπειτα από κοινού, αυτά με τα οποία είμαστε δεμένοι, αυτά από τα οποία είμαστε έτοιμοι να απελευθερωθούμε, τις αλυσίδες που είμαστε έτοιμοι να ξανασυναρμολογήσουμε κι εκείνες που με τη στάση μας έχουμε αποφασίσει να τις σπάσουμε. Οι υπέρμαχοι της παγκοσμιοποίησης από τη μεριά τους φαίνονται να έχουν μια αρκετά ακριβή ιδέα αυτού που θέλουν να δουν να ξαναγεννιέται με την επανεκκίνηση: τα ίδια και χειρότερα με πριν, πετρελαιοβιομηχανίες και γιγάντια κρουαζιερόπλοια για μπόνους. Στο χέρι μας είναι να τους αντιτάξουμε έναν αντίθετο κατάλογο. Αν μέσα σε έναν-δυο μήνες δισεκατομμύρια άνθρωποι μπορούν να μάθουν μ' ένα σφύριγμα τη νέα «κοινωνική απόσταση», να απομακρύνονται για να δείχνουν αλληλεγγύη, να μένουν σπίτι για να μην παραφορτωθούν τα νοσοκομεία, μπορούμε τότε να φανταστούμε αρκετά καλά τη μετασχηματιστική δυναμική αυτών των νέων *κινήσεων αναστολής* ενάντια στην επιστροφή στα ίδια ή ακόμα απέναντι σε οποιοδήποτε ύστατο εμπόδιο θα προβάλουν όσοι θέλουν να δραπετεύσουν για τα καλά από την έλξη της γης.

Εργαλείο για την ενίσχυση της ευθυκρισίας

Επειδή είναι πάντα καλό να συνδέουμε ένα επιχείρημα με μια πρακτική άσκηση, προτείνουμε στους αναγνώστες να δοκιμάσουν να απαντήσουν στο παρακάτω μικρό ερωτηματολόγιο. Θα είναι πολύ πιο χρήσιμο να στηριχθούν σε προσωπικά βιωμένες εμπειρίες. Δεν έχει να κάνει απλά με την έκφραση γνώμης, αλλά με την περιγραφή μιας κατάστασης και ίσως με τη διερευνητική προβολή της στο μέλλον. Μόνο μετά από αυτή την άσκηση, αν έχουμε τα μέσα να συνδυάσουμε τις απαντήσεις και να συνθέσουμε το τοπίο που δημιουργείται από την επικάλυψη των περιγραφών, θα μπορούμε να ανοιχτούμε σε μια πολιτική έκφραση απτή και συγκεκριμένη – όχι νωρίτερα.

Προσοχή, δεν είναι ένα ερωτηματολόγιο με την τυπική έννοια. Δεν πρόκειται για δημοσκόπηση. Είναι ένα εργαλείο αυτο-περιγραφής.^{vi}

Κάντε λοιπόν έναν κατάλογο των δραστηριοτήτων που σταμάτησαν εξαιτίας της τρέχουσας κρίσης και που δίνουν μια αίσθηση διακοπής των βασικών συνθηκών της ζωής όπως τις ξέραμε. Για καθεμιά από αυτές σημειώστε αν θα θέλατε να ξαναρχίσουν όπως ήταν πριν, να αλλάξουν προς το καλύτερο ή να μην ξαναρχίσουν καθόλου. Απαντήστε δηλαδή στις εξής ερωτήσεις:

Ερώτηση 1. Ποιες είναι οι δραστηριότητες που έχουν ανασταλεί τώρα και που θα θέλατε να μην ξαναρχίσουν;

Ερώτηση 2. Περιγράψτε α. γιατί οι συγκεκριμένες δραστηριότητες σας φαίνονται επιβλαβείς, περιττές, επικίνδυνες ή άσχετες και β. πώς η εξαφάνιση, η αναστολή ή η υποκατάστασή τους θα έκανε άλλες δραστηριότητες που προτιμάτε ευκολότερες και πιο εύλογες. (Γράψτε μια παράγραφο για καθεμιά από τις δραστηριότητες της Ερώτησης 1).

Ερώτηση 3. Ποια μέτρα προτείνετε ώστε οι εργάτες, οι υπάλληλοι, τα στελέχη των επιχειρήσεων και οι επιχειρηματίες που δεν θα μπορούν πια να ασχοληθούν με τις δραστηριότητες που καταργείτε, θα μπορούν να διευκολύνουν τη μετάβαση σε άλλες δραστηριότητες.

Ερώτηση 4. Ποιες από τις δραστηριότητες που έχουν σταματήσει θα θέλατε να αναπτυχθούν ή να ξαναρχίσουν ή και να ξαναφτιαχτούν από την αρχή;

Ερώτηση 5. Περιγράψτε α. γιατί αυτές οι δραστηριότητες σας φαίνονται θετικές, β. πώς καθιστούν πιο εύκολες, αρμονικές ή εύλογες άλλες δραστηριότητες που προτιμάτε και γ. πώς διευκολύνουν τον αγώνα ενάντια σε άλλες δραστηριότητες που κρίνετε ανεπιθύμητες; (Γράψτε μια παράγραφο για καθεμιά από τις δραστηριότητες της Ερώτησης 4).

Ερώτηση 6. Ποια μέτρα προτείνετε ώστε οι εργάτες, οι υπάλληλοι, τα στελέχη των επιχειρήσεων και οι επιχειρηματίες να αποκτήσουν τις ικανότητες, τα μέσα, τους πόρους ή τα εργαλεία για την επανεκκίνηση, την ανάπτυξη ή τη δημιουργία αυτών των δραστηριοτήτων;

(Βρείτε τρόπους να αντιπαραβάλλετε την περιγραφή σας με εκείνες άλλων συμμετεχόντων. Το μάζεμα και το συνταίριασμα των απαντήσεων θα πρέπει να οδηγήσει σταδιακά στο σχεδιασμό ενός τοπίου με γραμμές συγκρούσεων, συμμαχιών, αντιφάσεων και αντιθέσεων).

-
- i Βλ. το άρθρο του Mark Stoller, "The coronavirus relief bill could turn into a corporate coup if we aren't careful", TheGuardian, 24-3-20 <https://bit.ly/3ac2btn>, σχετικά με τα αχαλίνωτα λόμπυ στις ΗΠΑ.
 - ii «Nous ne vivons pas sur la même planète», AOC 18/12/2019.
 - iii Danowski, Deborah και Eduardo Viveiros de Castro. "L'arrêt de monde." De l'univers clos au monde infini (textes réunis et présentés). Ed. Hache, Emilie. Paris: Editions Dehors, 2014. 221-339.
 - iv Βλ. Dusan Kazic *Plantes animées- de la production aux relations avec les plantes*, thèse Agroparitech, 2019.
 - v Pierre Charbonnier, *Abondance et liberté. Une histoire environnementale des idées politiques*. Paris: La Découverte, 2020.
 - vi Η αυτο-περιγραφή συνεχίζει τα νέα *Cahiers de Doléances* που προτείνει ο Μπρούνο Λατούρ στο βιβλίο του *Où atterrir? Comment s'orienter en politique*, Paris: La Découverte, 2017 (ελληνική μετάφραση: *Πού θα Προσγειωθούμε: Δοκίμιο Πολιτικού Προσανατολισμού στο Νέο Κλιματικό Καθεστώς, μετάφραση Άγγελου Μουταφίση, εκδ. Πόλις, 2019*) και που φτιάχτηκαν από μια ομάδα καλλιτεχνών και ερευνητών.